

1.1.Біблійний аспект у вченні Св. Василія Великого про людину.

Святе Письмо є спадщиною Церкви. Сучасна Православна Церква називає себе “Біблійною” Церквою. Святе Письмо, отже, є джерелом духовності та віри. Святе Письмо завжди знаходилось в центрі уваги отців, вони черпали з нього свою віру. Можна з певністю ствердити, що їхнє вчення починалось з екзегези святого Письма, яке для них було правилом життя.

Св. Василій отримав, як ми знаємо, блискучу всебічну освіту в тогочасному греко-римському світі. Також він відзначився як великий знавець Біблії. Вже в III ст. починається розвиватись серйозна екзегеза Святого Письма, зокрема в Олександрії, Климентом Олександрійським та Оригеном. Вони успадкували від Філона Олександрійського алегоричний метод трактування Біблії. Святий Василій не дивлячись на своє захоплення Оригеном, переважно залишається вірним буквальному розумінню Писання. Завдяки цьому методу дає моральну оцінку тогочасного суспільного життя. Для Св.Василія Святе Письмо є джерелом віри: “Моею повинністю є передати вам по Божій волі те, чого я навчився по Божій волі з богонатхненного Письма для спільного добра. Мушу держатися Святого Письма. Бо й сам Господь, в якому мав уподобання Отець, в якому скриті є всі скарби премудрості і розуму (Кл.2,3), який прийнявши від Отця усяку владу й усякий суд, каже: “дав мені поручення, що маю вчити і що казати (Йо.12,49).” Кожен раз, коли святий поручає своїм вірним щось до виконання, то посилається на авторитет Святого Письма, часто цитує його, наводить побожні приклади. Для нього Біблія є єдиним правилом, законом життя: “Усякий висказ або річ потрібно ствердити свідоцтвом богонадхненного Письма для утвердження добрих, і засоромлення злих.” Св.Василій приписував читання Біблії всім християнам. Велика частина його творів є на біблійну тематику, це також свідчить про глибоке зацікавлення Біблією.

Вчення Св.Василія про людину впливає також з Святого Письма. Зокрема питання про створення людини, своє вчення про образ Божий в ній він розвиває в “Шестидневі” – коментар на перший розділ книги Буття.

Тому, щоб відкрити його вчення про людину в повноті, нам потрібно сягнути до біблійного розуміння людини, як джерельного матеріалу.

Фундаментальними текстами в біблійному вченні про створення людини сучасні екзегети вважають тексти: Бут.1,26-31 та Бут.2,7-25. До того ж, згідно них, хоча ці тексти відносяться до різних джерельних традицій, містять в собі одне і теж піднесене вчення про людину. Дослідники Біблії вважають, що в другому тексті (Бут.2,7-25) викладені ті ж пункти, що і в першому тексті (Бут.1,26-31) але більш конкретно.

Отже, яка біблійна антропологія?

“Тож сказав Бог: Сотворімо людину на наш образ і на нашу подобу... І сотворив Бог людину на свій образ; на Божий образ сотворив її.” (Бут.1,26-27).

Основне, що хоче передати нам Біблія, це факт онтологічного відношення людини до

Бога, її причетності до Нього, вона є “на боці” Бога. Адам походить від Бога таким самим чином, як він народжує дітей (Див. Лк.3,38). Але Біблія іде до ще глибшого розуміння людини. Згідно неї людина – Образ Божий. Важливість цього виразу витікає не стільки від самого слова образ, яке вживалося в описах про створення людини у вавилонських чи єгипетських поемах, скільки від цілого контексту Старого Завіту. В розумінні стародавніх євреїв людина – образ, не якогось бога, якого самого зображають на подобу людини, але Бога Живого, до такої міри трансцендентного, що забороняється зображати його. Мойсеїв закон забороняє зображати Бога (Вих.20,4; Вт.27,15), бо Бог проявляє Свою Славу не через творіння рук людських, але лише через діла Його творіння. (див. Муд.13 гл.). Людина є вінцем Божого творіння, отож через неї найбільше проявляється Божа Слава. Через усе творіння проявляється Слава Божа, але лише людина має право посягати на звання Образу Божого (див. Муд.2,23).

З другого боку, хоча людина є живим Образом Бога, все ж вона не є Богом, онтологічно є відмінна від Нього в своїй обмеженості сотвореної природи. Цю правду Біблія виражає в Бут. 1,26-27 за допомогою двох синонімічних слів – образ і подоба, на давньоєврейській – *целем* та *демут*. Поняття “целем”, в перекладі образ, зображення, підкреслює елемент схожості, кажучи сучасною мовою – “фотокопія”. Людина є “фотокопія” Бога, тут біблійний автор вказує на велич людини. Поняття “демут”, в перекладі – подоба, схожа річ, прирівняна річ, підкреслює не-ідентичність, тобто людина щось подібне на Бога, має схожість з Богом (“син Бога”), але однак вона “маленький Бог”. В цьому випадку біблійний автор висвічує радикальну онтологічну відмінність людини від Бога. Людина є пластичним і живим відтворенням Бога, яке походить на Бога, однак не ототожнюється з Ним.

Важливо зауважити, що в давньоєврейській версії ці два синоніми – *целем* та *демут*, становлять вираз, який дослівно означає “подібний образ”. В грецькому перекладі Септуагінті, перекладач зробив з нього сурядний вираз – “на наш образ і на нашу подобу”. Як бачимо, єврейський текст більш точно відображає біблійне старозавітне мислення. Святі отці користуються Септуагінтою. Чому саме? Про це буде сказано нижче.

Згідно Святого письма гідність людини впливає з того, що вона є Образом Божим (Бут. 9,6). Людина, живий образ і подоба Бога, є якби присутністю Бога на землі. Вона виконує свою роль образу в двох своїх головних проявах: як образ божественного батьківства та як образ божественного панування, тобто людина має владу над сотвореним світом та здатність, якщо не творити, то народжувати – спів творити собі подібних. До того ж, людина має ще один елемент подібності з Богом – безсмертя: “Бог же створив безсмертною людину і вчинив її за образом власної природи” (Муд. 2,23).

Новий Завіт підхоплює тему людини як Образу Божого (1Кор.11,7; Як.3,9), користується нею та часто розвиває її. Наприклад заповідь Христа: “Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний” (Мт.5,48) представляється наслідком і вимогою вчення про людину як Образ Божий.

Але цей Образ, яким є людина, не досконалий і гріховний, він потребує вдосконалення. Згідно біблії досконалим Образом Божим є Мудрість: “Вона – вічного світла відблиск, безплямне дзеркало Божого діяння і образ його доброти” (Муд.7,26).

Новий Завіт відкриває тему образу в повноті, Христос є Образ Божий: “Він – образ невидимого Бога, первородний усякого сотворіння” (Кл.1,15). Цей вираз зустрічається тільки в посланнях ап.Павла, хоча і відповідне цьому розуміння є і в Євангелії від Івана.

Ісус Христос – старозавітня премудрість, (2Кр.3,18-4,4). Ап.Павло розвиває цю тему до глибшого розуміння. Ісус Христос в силу свого Богосинівства (Рим.8,29), Він є Образом при створенні нового чоловіка (Кл.3,10). Ісус Христос є єдиний та один Образ, який забезпечує єдність всіх сотворінь і єдність Божого замислу: початок творіння та початок відновлення через нове творіння. Отож, в Ісусі Христі знаходимо пояснення старозавітніх елементів щодо образу Божого. Ісус Христос є також новим Адамом, згідно ап.Павла. Людина, як недосконалий Образ (старий Адам) потребує досконалого образу, яким є Христос, щоби здобути і осягнути своє першропочаткове завдання: зодягнувшись в образ земного Адама, вона повинна зодягнутись і в образ небесного Адама (1Кр.15,49). Цей процес носить динамічний характер, закінченням цього процесу буде воскресіння, завдяки якому християнин остаточно зодягнеться в Образ Адама небесного. (1Кр.15,49; Флп.3,21)

Ми розглянули біблійне вчення про людину як Образ Божий. Спробуємо нижче показати, що грецькі отці, а зокрема Св.Василій Великий, перебрали з цього вчення, а також як вони трактували біблійні тексти.

Святі отці здійснили інкультурацію біблійного розуміння людини в грецьку дійсність. Фундаментальним текстом на який опирався в своєму вченні св.Василій був текст Бут.1,26-27. Цим текстом користувалась вся патристична традиція. “Бог сотворив людину на свій образ і свою подобу, а гріх красу образу зіпсував, втягнувши душу в пристрасть і пожадання” – говорить св.Василій в своїй IV-й аскетичній бесіді, яка по-грецьки має назву: “Ο ἄνθρωπος κατ’ εἰκόνα Θεοῦ ἐγένετο”. Бачимо, що святитель користується грецьким перекладом Біблії – Септуагінтою. Це підтверджує православний богослов Мейєндорф. Як ми подавали вище, перекладач єврейський вираз “подібний образ” переклав на грецьку мову у вигляді “κατ’ εἰκόνα”, що означає: “на наш образ...” (Бут.1,26). Грецький текст досконаліше відображає зв’язок Біблії з богослів’ям отців, згідно якого людина є сотворена на образ Слова і, отже, за посередництвом Слова вона є образом Бога, а отже – “образом образу”. В руслі патристичної традиції іде св.Василій: “Розглянь і наступні слова: по образу Нашому. Що скажеш на це? Хіба неоднаковий образ в Бога і Ангелів? В Сина і Отця, З необхідності, один і той же образ, якщо тільки розуміти образ по-Божому, тобто, що не знаходиться він в тілесному вигляді а в Божественній властивості.”

Сучасний богослов Володимир Лоський бачить в тому, що отці користуються саме Септуагінтою прогрес, розвиток Передання, наведемо дослівно його слова: “Незрозуміла позитивна суть особливого зв’язку (людини, авт.) з Богом єврейських виразів *selem* і *d’mut* починає уточнюватись в грецькому перекладі Септуагінте, де *εἰκόν* та *ομοιωσις*, перед яким стоїть прислівник *κατά*, вже звіщають богослів’я майбутнього, вказують на прогрес Передання, на якесь “євангельське приготування” в більш ясному світлі Одкровення. Благовість образу Божого, який явився в Христі – Богочоловіці, користується саме цим перекладом, черпаючи в ньому все новіші звістки, які позитивно вказують на дане в Об’явленні, хоча і до часу скрите, під буквою біблійних писань вчення про людину.”

Але, що саме отці інкультурували в грецьку дійсність з Біблії? Як ми знаємо з історії, IV століття, в якому жили і творили каппадокійці, було часом жвавих тринітарних спорів. Найбільшою заслугою отців з Каппадокії було випрацювання тринітарної термінології. Відкривши грецькому світу Бога як Святу Трійцю, Бога особового, вони одночасно відкрили йому і правду про людину, тобто, що вона є істотою особовою: “Тринітарне

богослів'я відкриває перед нами новий аспект людської реальності – аспект особи. Дійсно, антична філософія не знала поняття особи. Мислення греків не спромоглося вийти за рамки “атомарної” концепції індивідуума, римське мислення ішло шляхом від маски до ролі і визначало “особу” лише її юридичними відносинами. І лише об'явлення Трійці, яку є єдиною основою християнської антропології, принесло зі собою абсолютне утвердження особи.”

Святі отці, а зокрема грецькі, ніколи не вживали термін “особа” чи “іпостась” щодо людини. Вони говорили по-біблійному, що людина є створена на Образ Божий. Але це не означає, що вони не розуміли людину як єство особове: “Я повинен признатися в тому, що до цього часу не зустрів в святоотцівському богослів'ї того, що можна було б назвати розробленим вченням про людську особу, тоді як вчення про Особи, або Іпостасі Божественні викладено дуже чітко. Тим не менше, християнська антропологія існує як в отців перших 8-ми століть, так і пізніше, як в Візантії, так і на Заході, і не варто доказувати, що це вчення про людину відноситься до її особи. Таж і не могло б воно бути інакшим для богословської думки, яка основана на Об'явленні Бога живого і особового, Який створив людину “на Свій образ і подобу”.

Коли святі отці говорять про людину, яка створена на Образ Божий, вони говорять про особу: “говорючи про богослів'я образу відносно людини відносимо його до особи людини, оскільки вона являє Бога.”

Як стверджує православний богослов Володимир Лоський в святих отців особа це є свобода по відношенню до природи, вона не може бути ніяк обумовлена ні психологічно, ні морально. На цьому вченні про особу опирається вся патристика.

У своїх творах св. Василій Великий говорить про особу людини не вживаючи сам термін “особа”. Говорить про неї в категоріях грецької думки, грецької філософії. Св.Василій притримується чіткої дихотомії. Згідно нього, людина створена з тіла і душі. До того ж, людина наділена безсмертям та створена для духовного життя. В цьому виміри людини зауважуємо біблійний Образ Божий. Особа, або Образ Божий в людині виявляє себе у своїй свободі по відношенню до своєї природи, як ми зауважували вище. В ситуації раю людина володіла повною свободою, але і “після гріхопадіння людина не повністю втратила образ Божий, не абсолютно втратила зв'язок з своїм Творцем... цей зв'язок виражався у свободі і самовизначенні” – таким є вчення каппадокійських отців згідно Мейндорфа.

В своїх аскетичних бесідах св.Василій говорить про свободу яка притаманна особі: “Приберім свої душі по Божому Образу, станьмось подібні до Творця безпристрасністю. Хто наслідує безпристрасність Божої природи по змозі у самім собі, той відновляє в своїй душі образ Божий.” Для св.Василія особова свобода людини виявляється в безпристрасності, бо він розглядає людину після гріхопадіння, його антропологія – староадамська. “Коли бажаємо щоби наша душа, стаючись подібна Богу, прибиралася красою свободи від усіляких пристрастей і щоби ми таким чином набували вічне життя, то уважаймо на себе, щоби ми випадково не вчинили чогось негідного нашої святої присяги.”

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок подібний до висновку Володимира Лоського, що троїчне богослів'я, яке розробили отці-каппадокійці, в основі якого лежить вчення про Божі Іпостасі суттєво змінило розуміння людини. Джерелом ж того троїчного богослів'я для отців, а зокрема і св.Василія Великого, було Святе Письмо та Традиція Отців Церкви. Саме про цю біблійну основу у вченні св.Василія про людину йшлося в

цьому розділі. В наступному розділі спробуємо показати як св.Василій інкультурував біблійне вчення у грецьку філософську дійсність, як він поставив на службу християнству здобутки еллінської філософії.